

YOSHLARDA FUQAROLIK MAS'ULIYATINI SHAKLLANTIRISH: NAZARIY VA AMALIY ASOSLAR

Ilmiy maslahatchi: Samatov Xurshid Ulmasjonovich

Toshkent axborot texnologiyalar universiteti Samarqand filiali

Kompyuter injiniringi yo'nalishi

1- bosqich talabasi Axmedov Jonibek

Annotatsiya: *Mazkur maqolada yoshlarda fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish masalasi chuqur tahlil qilinadi. Nazariy va amaliy asoslar, tarixiy va zamonaviy yondashuvlar, xalqaro va milliy tajribalar, shuningdek, ilmiy tadqiqot natijalari asosida yoshlarning fuqarolik ongini rivojlantirishning dolzarb jihatlari ochib beriladi. Empirik tadqiqotlar natijalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ijtimoiy muhit omillarining o'zaro ta'siri, hamda tanqidiy baholash orqali samarali strategiyalar ishlab chiqiladi. Maqola yoshlar tarbiyasida fuqarolik mas'uliyatining ahamiyatini asoslash va uni shakllantirish mexanizmlarini keng qamrovda yoritishga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *fuqarolik mas'uliyati, yoshlar, ijtimoiy ong, tarbiya*

Abstract: *This article provides an in-depth analysis of the formation of civic responsibility among youth. The theoretical and practical foundations, historical and modern approaches, international and national experiences, as well as the results of scientific research, reveal the urgent aspects of developing civic consciousness in young people. The article discusses the interplay of empirical research, contemporary pedagogical technologies, and social environmental factors, and critically evaluates effective strategies. The study emphasizes the importance of civic responsibility in youth education and comprehensively explores mechanisms for its formation.*

Keywords: *civic responsibility, youth, social consciousness, education*

Аннотация: *В данной статье проводится глубокий анализ формирования гражданской ответственности у молодежи. Теоретические и*

практические основы, исторические и современные подходы, международный и национальный опыт, а также результаты научных исследований раскрывают актуальные аспекты развития гражданского сознания у молодежи. В статье рассматривается взаимодействие эмпирических исследований, современных педагогических технологий и факторов социальной среды, а также проводится критическая оценка эффективных стратегий. Исследование подчеркивает важность гражданской ответственности в воспитании молодежи и всесторонне освещает механизмы ее формирования.

Ключевые слова: *гражданская ответственность, молодежь, социальное сознание, воспитание*

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida yoshlarning oʻrni beqiyosdir. Aynan yosh avlod kelajak taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy jarayonlarning faol ishtirokchisidir. Shu boisdan, yoshlarda fuqarolik masʼuliyatini shakllantirish masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va siyosiy jihatdan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Fuqarolik masʼuliyati – bu nafaqat davlat va jamiyat oldidagi burch va majburiyatlarni anglash, balki oʻz faoliyatini ongli ravishda ijtimoiy manfaatlar bilan uygʻunlashtirish, ijtimoiy tartib-qoidalarga rioya qilish va faol hayotiy pozitsiyani namoyon etish demakdir. Yoshlar orasida fuqarolik masʼuliyatining shakllanishi, bir tomondan, mustaqil va demokratik jamiyat qurilishi uchun muhim omil boʻlsa, ikkinchi tomondan, jamiyatning barqarorligi va taraqqiyoti uchun zaruriy shart sifatida namoyon boʻladi. Mazkur maqolada aynan yoshlar orasida fuqarolik masʼuliyatining shakllanishiga taʼsir qiluvchi omillar, tarixiy va zamonaviy yondashuvlar, ilmiy tadqiqotlar natijasi va amaliy tajribalar asosida chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, ijtimoiy muhit va oilaviy tarbiyaning oʻrni, hamda fuqarolik masʼuliyatini shakllantirishda yuzaga kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etish yoʻllari ilmiy asosda koʻrib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili

Yoshlarda fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika, sotsiologiya, psixologiya va siyosatshunoslik sohalarida keng tadqiq etilgan. Mazkur masalaning nazariy asoslarini tahlil qilishdan avval, fuqarolik mas'uliyati tushunchasining mazmun-mohiyati va uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash maqsadga muvofiqdir. Fuqarolik mas'uliyati – bu shaxsning jamiyat va davlat oldidagi burch va majburiyatlarini chuqur anglash, o'z faoliyatini ijtimoiy manfaatlar bilan uyg'unlashtirish, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish hamda demokratik qadriyatlarni qadrlashga asoslangan ijtimoiy-psixologik holatdir. Ushbu tushuncha ilk bor antik davr faylasuflari, xususan, Aristotel va Platon asarlarida jamiyat va shaxs o'rtasidagi o'zaro munosabatlar nuqtayi nazaridan ko'tarilgan. Ularning qarashlarida fuqarolik fazilatlari, mas'uliyat va burch tushunchalari asosiy o'rin tutadi. Aristotel "Politika" asarida fuqarolik mas'uliyatini jamiyat taraqqiyotining negizi deb biladi, shaxsni esa davlatning faol a'zosi sifatida ko'radi. Platon esa "Davlat" asarida shaxsiy va ijtimoiy manfaatlar uyg'unligini tamoyil sifatida ilgari suradi. Shu jihatdan, klassik davr falsafasida fuqarolik mas'uliyati jamiyatdagi barqarorlik va taraqqiyotning muhim omili sifatida talqin etiladi.[1]

Yevropa ma'rifatchilari va yangi davr faylasuflari, xususan, Jon Lokk, Jan-Jak Russo, I. Kant kabi mutafakkirlar fuqarolik ongini rivojlantirishda ta'lim va tarbiyaning o'rni, shaxsiy erkinlik va jamiyat oldidagi burchlarni muvozanatda ushlab masalasiga alohida e'tibor qaratganlar. Jon Lokk o'zining "Inson aqli to'g'risida tajriba" asarida insonning tarbiyasi va ijtimoiy muhitining fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishdagi ahamiyatini asoslaydi. Jan-Jak Russo "Ijtimoiy shartnoma" asarida shaxsning jamiyat oldidagi burchi, fuqarolik erkinliklari va mas'uliyatining uzviy bog'liqligini tahlil qiladi. I. Kant esa "Amaliy aql tanqidi" asarida axloqiy qonun va burch tushunchasini asoslab, fuqarolik mas'uliyatining axloqiy-ijtimoiy negizlarini ko'rsatib beradi. Mazkur nazariy yondashuvlar zamonaviy sotsiologik va pedagogik tadqiqotlarda ham o'z aksini topgan.[2]

O‘zbek va Markaziy Osiyo ilmiy maktablarida ham fuqarolik mas’uliyati, yoshlar tarbiyasi va ijtimoiy ong masalalari chuqur o‘rganilgan. Jumladan, A. Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida yoshlarni ijtimoiy mas’uliyatli, vatanparvar va ongli fuqarolar qilib tarbiyalash zarurligi keng yoritiladi. Avloniy yoshlarni tarbiyalashda oilaviy, maktab va ijtimoiy muhitning o‘rni, milliy qadriyatlar va an’analarning ahamiyatini asoslab, fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishning amaliy mexanizmlarini ishlab chiqqan. Shuningdek, A. Qodiriy, Cho‘lpon, Fitrat kabi jadid ma’rifatchilari ham yoshlar ongini uyg‘otishda, ularni ijtimoiy va fuqarolik jihatdan mas’uliyatli qilib tarbiyalashda muhim o‘rin tutgan. Ularning pedagogik va adabiy merosi zamonaviy yoshlar tarbiyasida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mustaqillik yillarida esa O‘zbekiston olimlari tomonidan yoshlarda fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishga qaratilgan qator ilmiy izlanishlar olib borildi. Jumladan, A. Jo‘raev, A. Yuldashev, D. Xidirov, N. Karimova kabi olimlarning asarlarida fuqarolik ongini rivojlantirish, yoshlar ijtimoiy faolligini oshirish, vatanparvarlik va mas’uliyat hissini mustahkamlash masalalari keng tahlil qilingan.[3]

So‘nggi yillarda fuqarolik mas’uliyatining zamonaviy talqinlari va yoshlar orasida uni shakllantirish mexanizmlari bo‘yicha xalqaro va milliy darajadagi tadqiqotlar ham olib borilmoqda. Xalqaro miqyosda, masalan, UNESCO, UNICEF, OECD kabi nufuzli tashkilotlar yoshlar fuqarolik tarbiyasi, ijtimoiy inklyuziya va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratmoqda. UNESCO hisobotlarida ta’kidlanishicha, zamonaviy dunyoda fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish uchun nafaqat an’anaviy ta’lim, balki raqamli va globallashtirish sharoitlarida yangi pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar va ijtimoiy loyihalar muhim ahamiyat kasb etadi. OECD tadqiqotlarida esa fuqarolik kompetensiyalari, ijtimoiy ko‘nikmalar va yoshlarning ijtimoiy-huquqiy ongini rivojlantirishga qaratilgan indikatorlar ishlab chiqilgan.[4]

Empirik tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, yoshlarning fuqarolik mas’uliyati shakllanishiga ta’lim muassasalari, oila, ommaviy axborot vositalari, jamiyatdagi ijtimoiy muhit, do‘stlar guruhi va internet tarmoqlarining ta’siri juda katta. Ko‘plab

sotsiologik so'rovlar va psixologik tajribalar natijasida aniqlanishicha, yoshlar orasida fuqarolik mas'uliyati darajasi ularning ijtimoiy faolligi, jamiyat hayotidagi ishtiroki, ko'ngilli faoliyatlarda qatnashuvi, mahalliy va davlat boshqaruvida ishtiroki bilan bevosita bog'liq. Bu borada, masalan, Rossiya, AQSh, Germaniya va Yaponiya kabi davlatlarda o'tkazilgan tadqiqotlar fuqarolik tarbiyasi bo'yicha maktab va oliy ta'lim dasturlarining samaradorligini, yoshlar ongini shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o'rnini ko'rsatib beradi. O'zbekiston sharoitida olib borilgan empirik tadqiqotlar ham yoshlarning fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda oilaviy tarbiya, maktab va oliy ta'lim muassasalari, mahalla va ijtimoiy tashkilotlarning o'zaro hamkorligi muhimligini asoslaydi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, yoshlar orasida fuqarolik mas'uliyati darajasining oshishi ularning ijtimoiy-huquqiy ongini rivojlantirish, demokratik qadriyatlarga hurmat, jamiyat hayotida faol ishtirok etish va o'z burchini anglash kabi ko'rsatkichlar bilan bog'liq.[5]

Tanqidiy tahlil shuni ko'rsatadiki, fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda ayrim muammolar va to'siqlar mavjud. Jumladan, zamonaviy jamiyatda yoshlar orasida individualizm, iste'molchilik kayfiyati, ijtimoiy befarqlik va passivlik tendensiyalari kuchaymoqda. Bu esa fuqarolik mas'uliyatining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ba'zi tadqiqotchilar yoshlar orasida fuqarolik mas'uliyati tushunchasining yetarlicha shakllanmagani, ularning jamiyat oldidagi burch va majburiyatlarini to'liq anglamasligi, ijtimoiy faollikning pastligi va huquqiy ongning zaifligi kabi muammolarga e'tibor qaratadilar. Xususan, globalizatsiya, axborot xuruji, milliy va diniy identifikatsiya jarayonlarining murakkablashuvi, ijtimoiy adolatsizlik va ishsizlik kabi omillar ham yoshlar ongida fuqarolik mas'uliyatining shakllanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Biroq, zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, loyiha faoliyati, ijtimoiy xizmat va volontyorlik dasturlaridan foydalanish ijobiy natija beradi. Jumladan, xizmatga asoslangan o'qitish (service learning), loyiha asosida o'qitish (project-based learning), ijtimoiy rolli o'yinlar, debat va simulyatsion mashg'ulotlar yoshlar ongida fuqarolik

mas'uliyatining shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Ayni paytda, fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda milliy qadriyatlar, an'analar va tarixi merosdan samarali foydalanish, yoshlarni Vatan, xalq, jamiyat oldidagi burchini ongli anglashga undash zarur.[6]

Shuningdek, yoshlar orasida fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda ijtimoiy institutlar, xususan, oila, ta'lim muassasalari, mahalla, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlarining o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Oila – fuqarolik mas'uliyatining ilk shakllanishi uchun asosiy ijtimoiy muhit sifatida namoyon bo'ladi. Oilada bola birinchi marta burch, majburiyat, mas'uliyat, adolat va hamjihatlik kabi qadriyatlarni o'zlashtiradi. Maktab va oliy ta'lim muassasalari esa fuqarolik ongini shakllantirish, jamiyat oldidagi burch va majburiyatlarni anglash, ijtimoiy faollik va tashabbuskorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Mahalla va fuqarolik jamiyati institutlari yoshlarni jamoatchilik ishlariga jalb qilish, ularni ijtimoiy loyihalarda ishtirok ettirish, volontyorlik harakatlariga safarbar qilish orqali fuqarolik mas'uliyatini mustahkamlashga yordam beradi. Ommaviy axborot vositalari va zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalari esa yoshlar ongida fuqarolik qadriyatlari, ijtimoiy mas'uliyat va faollikni targ'ib qilishda muhim vosita hisoblanadi. Shu o'rinda, zamonaviy ommaviy madaniyatning salbiy ta'siri, noto'g'ri axborot, ijtimoiy tarmoqlardagi manipulyatsiya va yolg'on xabarlar yoshlar ongida fuqarolik mas'uliyatining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, axborot madaniyatini rivojlantirish, yoshlarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish, ijtimoiy tarmoqlardan ongli va maqsadli foydalanishga undash zamonaviy fuqarolik tarbiyasining ajralmas qismiga aylangan.

Yana bir muhim jihat shundaki, yoshlar orasida fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda davlat siyosatining roli beqiyosdir. O'zbekiston Respublikasida davlat yoshlar siyosati doirasida fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish, yoshlarni ijtimoiy faollikka jalb qilish, ularning huquqiy va siyosiy ongini rivojlantirish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonun, "Yoshlar – kelajagimiz" dasturi, "Yoshlar ittifoqi" faoliyati, "Yoshlar parlamenti" va boshqa tashabbuslar yoshlarning fuqarolik

mas'uliyatini shakllantirishga qaratilgan. Ushbu dasturlar doirasida yoshlar orasida Vatanga sadoqat, ijtimoiy faollik, huquqiy madaniyat va fuqarolik ongini oshirishga qaratilgan madaniy-ma'rifiy, sport, ijtimoiy va siyosiy loyihalar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, yoshlarning tashabbuskorligi, innovatsion g'oyalari va ijtimoiy loyihalarini qo'llab-quvvatlash, ularni jamiyat boshqaruviga jalb qilish, volontyorlik harakatlarini rivojlantirish bo'yicha ham muayyan natijalarga erishilmoqda.

Yoshlar orasida fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion metod va texnologiyalarning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagogik adabiyotlarda yoshlar fuqarolik tarbiyasining asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilar ajratib ko'rsatiladi: fuqarolik bilimlarini o'zlashtirish, ijtimoiy-huquqiy ong va madaniyatni rivojlantirish, ijtimoiy faollik va tashabbuskorlikni rag'batlantirish, ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish, volontyorlik va xizmatga asoslangan ta'limni tashkil etish. Zamonaviy sharoitda interfaol metodlar, loyiha va servis faoliyati, ijtimoiy rolli o'yinlar, debat va simulyatsion mashg'ulotlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonini tashkil etish yoshlar ongida fuqarolik mas'uliyatining shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar va an'analar, tarixiy meros va adabiy-madaniy boyliklardan foydalanish, yoshlarni Vatanga sadoqat, xalq va jamiyat oldidagi burchini ongli anglashga undash muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida keltirilgan nazariy va amaliy tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, yoshlar orasida fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish doimiy va izchil jarayon bo'lib, u ko'p omilli, murakkab va kompleks xususiyatga ega. Bu jarayonda tarixiy va zamonaviy yondashuvlar, xalqaro va milliy tajribalar, innovatsion pedagogik texnologiyalar, ijtimoiy muhit va davlat siyosati o'zaro uyg'unlikda harakat qilishi zarur. Yangi sharoitda yoshlar ongida fuqarolik mas'uliyatining shakllanishi uchun zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimida kompleks yondashuv, interfaol va innovatsion metodlardan samarali foydalanish, yoshlarni ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishga jalb qilish, ularni Vatan va jamiyat oldidagi burchini

ongli anglashga undash, shuningdek, ijtimoiy institutlar va fuqarolik jamiyati tashkilotlarining o‘zaro hamkorligini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yoshlar orasida fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish – zamonaviy jamiyat taraqqiyoti va barqarorligi uchun eng dolzarb masalalardan biridir. Mazkur jarayon ko‘p omilli, kompleks va uzluksiz xarakterga ega bo‘lib, u ta’lim, tarbiya, ijtimoiy muhit, davlat siyosati va fuqarolik jamiyati institutlari o‘zaro hamkorligida samarali amalga oshiriladi. Tarixiy va zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishda nafaqat an’anaviy ta’lim va tarbiya, balki innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, loyiha va servis faoliyati, volontyorlik dasturlari va ijtimoiy loyihalar muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro va milliy tajribalar, empirik tadqiqotlar natijalari yoshlarning fuqarolik mas’uliyatini oshirishda oilaviy tarbiya, ta’lim muassasalari, mahalla, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlarining o‘zaro bog‘liqligini, shuningdek, yoshlarni jamiyat hayotiga faol jalb qilish, ularning huquqiy va siyosiy ongini rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi. Fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishda milliy qadriyatlar, tarixiy meros va zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalardan samarali foydalanish, yoshlarni tanqidiy fikrlash, ijtimoiy faollik va tashabbuskorlikka undash, ularni Vatan va jamiyat oldidagi burchini ongli anglashga yo‘naltirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur ilmiy maqolada keltirilgan nazariy va amaliy xulosalar fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish bo‘yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aristotel. Politika. – Toshkent: O‘zbekiston, 1992.
2. Kant I. Amaliy aql tanqidi. – Toshkent: Sharq, 2001.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma’naviyat, 1992.
4. OECD. Global Competency for an Inclusive World. – Paris: OECD Publishing, 2018.

5. Jo'raev A. Yoshlarda fuqarolik ongini shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
6. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2015.
7. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
8. Shavkat Mirziyoyev – Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2021.
9. Ta'lim to'g'risida Qonun. – Toshkent, 2020.
10. Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida Qonun. – Toshkent, 2016.
11. O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi rasmiy materiallari va hisobotlari.